

Marin Sorescu sau fuga de prizonieratul unui singur gen literar

Drd. ANDONIE (ARDEAN) Raluca Ioana
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

Abstract: *Marin Sorescu cultivates his existential questions on a vast space of Romanian literature and manifests his anxieties both in poetry, drama, novel, essay, criticism, journal, or reportage. The opinions of the native critics about the author's ability to reinvent themselves in each genre with the same skill in handling the textual instrument and the depth of literary and human substance are divided. Our approach proposes an evaluation of these points of view from the perspective of critical judgments and, equally, the necessary re-reading of the Sorescian work through the multifaceted grid of the attitudes that literature has acquired today.*

Key words: *literature, paraliterature, value judgment, critical discourse*

Opera lui Marin Sorescu a fost de nenumărate ori studiată, analizată și criticată. Am observat însă că nicio lucrare critică studiată nu cercetează numai poezia sau numai proza scriitorului ci întreaga opera ce cuprinde poezie, proză, dramaturgie și publicistică. Evident, atunci a apărut întrebarea firească: de ce?

Într-un interviu cu Marin Sorescu, realizat de Gabriel Stănescu, scriitorul afirma „Am debutat, într-adevăr, de mai multe ori [...]. Este o datorie elementară de a ne înnoi, de a încerca mereu frisonul primei apariții. Asta nu înseamnă risipire pentru că universul, atunci când există, rămâne neschimbat.”¹

În felul său unic, Marin Sorescu își cultivă întrebările existențiale pe un spațiu vast al literaturii române și își manifestă neliniștile sale atât prin poezie, dar și prin teatru, roman, eseu, critică literară, jurnal sau reportaj. Orice gen literar ar aborda este evident faptul că scriitorul are o mare disponibilitate de a trece de barierele genurilor și speciilor literare.

Poate de aici apare și succesul operei soresciene: bucuria scriitorului de a-și cuprinde gândurile în forme specifice fiecărui gen literar, fără a neglija însă exigențele fiecărui gen și fără a deveni prizonierul convențiilor impuse de acestea.

De cele mai multe ori criticii săi, în discuțiile generate de operele sale, au ajuns la prejudecata literară potrivit căreia un poet consacrat nu se poate afirma cu succes și în alte genuri literare. Este însă de admirat faptul că a preferat să fie el însuși în orice domeniu, fără a ignora truda literară de până la el.

Lucrarea de față își propune să aprofundeze studiul publicisticii lui Marin Sorescu, pornind de la receptarea acesteia în spațiul literar românesc. Reacțiile criticii literare și ale publicului cititor au fost diferite în fața transformărilor eului creator sorescian, în diverse ipostaze: poet, dramaturg, eseist, critic literar.

Activitatea sa publicistică și intervențiile în *Luceafărul*, *Gazeta literară*, *Astra*, *Contemporanul*, *Ramuri*, legate de arta contemporană, lecturile și interpretările din Saint-John Perse, Jorge Borges, T.S. Elliot, Baudelaire, Urmuz, Pasternak, Michaux volumele de eseuri și critică literară, prefața sau postfața unor opere arată că autorul se dezice de extreme. Manifestarea sa este pentru reafirmarea valorilor interbelice, dar nu pentru preluarea artificială a acestora pentru poezia nouă, nu pentru poezia secătuită de sens, ci pentru o poezie modernizată, dar care să rezoneze cu fondul autohton, pentru poezia contemporană și sincronizarea cu mișcările literare din exterior, dar neabdîcînd de la valorile folclorului și satului românesc, pentru poezia revoluționară, realistă, dar nu pentru atitudinea exagerată și anarhică. De asemenea, el refuză gândirea postmodernistă considerată slabă, deziluzionată și relativistă. Concluzia sa, în Postfața la "Tineretea lui Don Quijote" e că "funcția poeziei e mai degrabă una de cunoaștere. Ea trebuie să includă filozofia. Poetul ori e un gânditor, ori nu e nimic."²

Șaptesprezece ani mai târziu, în prefața volumului "Tratat de inspirație", Sorescu continua formularea viziunii sale estetice "Poezia este o artă care doare".³

Așa cum reiese din numeroasele articole, interviuri, mărturisiri publicate în presa vremii, concepția scriitorului Marin Sorescu despre importanța scrisului, ca act artistic, nu provoacă schimbări radicale în opera sa, chiar dacă acesta își înnoiește în permanent formula literară. Se poate observa ușor că scriitorul pune accent pe talent, inspirație și sensibilitate, dar și pe munca asiduă. Totodată accentul cade și pe munca asiduă pentru prelucrarea ideii, astfel încât opera să nu pară rodul unei elaborări îndelungate, ci un act spontan. Eseistica lui Marin Sorescu cuprinde eseuri și critici literare, eseuri și critici despre artele decorative: pictură și sculptură, precum și medalioane culturale.

Eseurile și criticile literare cuprind atât studii despre scriitorii români din țară și din diaspora, cât și studii despre scriitorii din literatura universală. Nu în ultimul rând trebuie amintite cele două studii de estetică referitoare la tragedia greacă și epopeea lui Ghilgameș, care se regăsesc în volumul **Starea de destin**, apărut la Editura Junimea, Iași, 1976.

Ca eseist, Sorescu s-a exprimat în vol. "Teoria sferelor de influență" (1969), "Insomnii" (1971), "Starea de destin" (1976), și culegerea de cronici literare "Ușor cu pianul pe scări" (1985), volume în care își evidențiază descendența călinesciană prin ușurința de abordare și de exprimare – chiar dacă stăpânește admirabil metalimbajul și manevrează bine conceptualul, reușește să

mimeze uimirea în fața operelor. Referitor la acest fapt Șerban Cioculescu scria *"Lui Sorescu îi este familiar gândirea cu concepte și noțiuni, dar ariditatea lor primește corectivul ce l-am numit **debutonat**, adică neceremonios, firesc, comunicativ, presărat de glume, deci propriu umoristului de rasă"*.⁴

Nu poți vorbi despre Marin Sorescu fără a evidenția fantastica descriere pe care i-a făcut-o George Călinescu, monstrul sacru al criticii și istoriei noastre literare în anii 1940-1965, cunoscut pentru înspăimântătoarea sa exigență, în *"Contemporanul"* (nr. 43/1964, pg 1-2), în rubrica sa *"Cronica optimistului"* – *"Un poet tânăr"*, salutând astfel debutul acestuia: *"Fundamental, Marin Sorescu are o capacitate excepțională de a surprinde fantasticul lucrurilor umile și latura imensă a temelor comune. Este entuziast și beat de univers, copilăros, sensibil și plin de gânduri până la marginea spaimei de ineditul existenței, romantic în accepția largă a cuvântului."* Ada Stuparu, în cartea sa *"Marin Sorescu în Postume"* nota *"Poet prin excelență și dramaturg de excepție, prozator și eseist, gazetar redutabil, Marin Sorescu face parte din spiritele creatoare alese, fiind alături de Nichita Stănescu, poetul cel mai interesant, mai profund din ultimele decenii."* Autoarea face câteva afirmații extrem de îndrăznețe la adresa autorului, cu rafinementului unui psihoterapeut cu experiență, numindu-l pe acesta *"inventiv, inteligent, nonconformist, de o incontestabilă originalitate"*.⁵

Impresionantă este mărturisirea directă pe care a făcut-o Marin Sorescu într-unul din spumoasele sale dialoguri cu George Pruteanu (revista *"Cronica"*, nr 8/februarie 1986), intitulată, la cererea expresă a lui Marin Sorescu, - *"În zorii creierului nostru"*: *"Chiar dacă țin mult la stilul meu, iau notă de o mulțime de alte stiluri și –mi face plăcere să le studiez, să le demontez mecanismul. Citesc uneori chiar cu invidie că n-am scris eu cutare carte. În acest sens admit noțiunea de livresc. Adică un om care se simte bine și printre cărțile altora."*⁶

Replica lui George Pruteanu întrerupe această mărturisire, Pruteanu exprimându-și surprinderea: *„E patent că există un stil Sorescu, e și foarte răspândit, aveți cohorte de imitatori. Dar, atunci, când scrieți, sunteți conștient că scrieți în stilul dvs.?"*⁷

Răspunsul este marca Sorescu, este prompt și frapant: *„Nu, nu vreau neapărat să scriu în stilul meu. Nu caut să mă închid într-o formulă, fie ea și soresciană. Mi-am schimbat-o de câteva ori."*⁸

Dialogul celor doi, aflați pe aceeași lungime de undă, este sprinten și poartă de la început și până la sfârșit pecetea soresciană. Finalul dialogului este marcat de un avertisment al lui Marin Sorescu, care nu are nici o rețineră în a spune că: *"Stilul meu are multe capcane"*.⁹

*"Căuta să evite locurile comune. Încă din reportajele din tinerețe, publicate în revista Viața Studențească, vorbele din limbajul de lemn le pune mereu în ghilimele, ca o ironie. Asta făcea deliciul publicului"*¹⁰, spunea

profesorul Marin Beșteliu, care i-a fost un apropiat în timpul vieții, în încercarea sa de a-l contura pe Sorescu ca publicistul care a refuzat încă de la început temele curente.

În opinia Mihaelei Andreescu, eseurile adunate în *”Teoria sferelor de influență”* și *”Insomnii”* fac corp comun cu restul opereii ilustrând același fior liric, meditativ, ascuns cu dibăcie sub faldurile ironiei, iar spiritul ludic este văzut ca numitor comun pentru întreaga creație a lui Marin Sorescu. Aceasta face însă și precizarea ca aceste eseuri au totuși ceva unic: sunt scrise într-un registru delectant și cu un exces de inteligență speculativă, ceea ce îl face pe Marin Sorescu unic în literatura contemporană de acest fel.¹¹ [Mihaela Andreescu, *Marin Sorescu. Instantaneu critic*, Editura Albatros, 1983, p. 9]

*”Scriitor multilateral și inventiv, cuceritor printr-un sentimentalism discret, prin umor și prin grație stilistică”*¹², [<http://evz.ro/ultima-mea-intalnire-cu-marin-sorescu-istoriile-lui-alex-stefanescu.html>] așa îl descrie și Alex Ștefănescu într-un articol despre Marin Sorescu din Evenimentul Zilei.

Prof. Dr. Constantin Miu povestea într-un interviu întâlnirile cu cel căruia, peste timp, îi va analiza eseurile și criticile literare adunate în [*”Publicistica lui Marin Sorescu”*, apărută la Editura Epsilon, București, 2004]. Acesta amintește de faptul că a trimis scrierile sale la concursuri precum Concursul literar *”Tudor Arghezi”* unde a câștigat premiul I, apoi a câștigat premiul Revistei *Ramuri* din Craiova, apoi detaliază participarea la un concurs literar organizat de Editura *”Scrisul Românesc”* unde președinte al juriului l-a întâlnit chiar pe Marin Sorescu. Profesorul Constantin Miu relatează că a colaborat foarte bine cu autorul din toate punctele de vedere chiar și după *”revolta lupilor tineri”* de la revista literară *Ramuri*, când autorul a reînființat publicația *Literatorul*: *”Ei bine, când l-am sunat într-o seară, să-l întreb dacă eseul trimis este pe măsura exigențelor sale, Sorescu m-a rugat să-l mai trimit o dată, căci i se spusese că s-a ”rătăcit” în redacție! Era furios: mi-a zis că a fost întrebat ”Cine este acest Miu din provincie, pe care dumneata îl tot publici în Literatorul?”* [*Monitorul Cultural, an VI, nr 9/2011* - <https://monitorcultural.wordpress.com/ratiunea-de-a-fi/constantin-miu-%E2%80%9Escriitorul-din-provincie%E2%80%9C/>]¹³

Cronicile literare ale lui Marin Sorescu sunt reunite în volumul *”Ușor cu pianul pe scări”*, apărut la Editura Cartea românească, București, 1986. Unul dintre cei comentați în acest volum este Adrian Păunescu – *”Istoria unei secunde”* și *”Manifest pentru sănătatea pământului”*.

Prof. Dr Constantin Miu reușește, în puține cuvinte, să facă un rezumat al cronicilor soresciene referitoare la cele două volume ale lui Adrian Păunescu, evidențiind esențialul: *”Reținem mai întâi că poetul de la Bârca face poezie de atitudine, ca rezultat al îmbinării liricului cu polemicul. Metafora simbol a*

primei cărți – așa cum dezvăluie și titlul – este clipa, ”ca picătură în care se reflectă o întreagă istorie” [pag. 79-77].¹⁴

A doua carte adusă în discuție de Marin Sorescu - *Manifest pentru sănătatea pământului* - pune în evidență temperamentul vulcanic al autorului: ”Omul e o adevărată mină de energie; iar poetul stă pe un vulcan în continuă erupție (...) Păunescu s-a aruncat asupra poeziei cu dezlănțuirea cu care, de obicei, se dezleagă cuvinte încrucișate.[pag. 80]. (...) Spirit exigent, cronicarul atrage atenția potențialului cititor, că dacă n-ar fi observat progresul, chiar saltul realizat de scriitura lui Adrian Păunescu, n-ar fi scris cronica.”¹⁵

Este interesant faptul că Adrian Păunescu, în teza sa de doctorat, intitulată ”*Generația 60 – Nichita Stănescu, Marin Sorescu, Ioan Alexandru*”, apărută la Editura Păunescu, București, 2007, spunea că ”Astfel, generația 60 nu este numai un fruct spontan și greu de explicat al unei conjuncturi stelare, ci și strategia parcă profundă, parcă genetică, parcă salvatoare a unei națiuni care avea nevoie de o nouă purificare a limbajului, care dorea să comunice și, ca să discutăm în termeni drastici, și de o baie obligatorie de adevăr și de frumos, fie și în perspectiva unui testament bine scris.” [pag. 320]¹⁶

Volumul ”*Tratat de inspirație*”, apărut la Editura Scrisul românesc, Craiova, 1986, este o antologie a poeziei universale contemporane, alcătuită sub forma unor interviuri cu poeți care au dat curs invitației lui Marin Sorescu de a răspunde la câteva întrebări. Referindu-se la acest volum, criticul Eugen Simion aprecia că: ”După A.E Baconsky, Marin Sorescu este al doilea poet român care încearcă să compună o panoramă a poeziei universale de azi.” [Eugen Simion, *Fragmente critice*, III, Fundația Scrisul românesc/Univers enciclopedic, București, 1999, pg 252].¹⁷

Tot Eugen Simion dezvăluie cum a apărut acest volum de interviuri – ”Cum a apărut această carte? Între 1973-1984, Marin Sorescu a avut o seamă de convorbiri cu o seamă de poeți din întreaga lume, pe care i-a stârnit să-și spună crezul lor artistic și opinia despre fenomenul literar din țara lor. De-a lungul timpului, aceste convorbiri au fost publicate în revista craioveană *Ramuri*, pentru ca în 1985 să fie reunite într-un volum. Sunt, cu aproximație, dialoguri cu 33 de poeți din Europa și cele două Americi și traduceri din peste 100 de poeți din aceleași spații culturale” [Eugen Simion, *Fragmente critice*, III, Fundația Scrisul românesc/Univers enciclopedic, București, 1999, pg 253].¹⁸

Din microportretul creionat, pe ton sobru și echilibrat, de George Sorescu, în Prefața volumului tipărit de Ada Stuparu la finele anului 2017 a operei lui Marin Sorescu publicate postum, se punctează: „Poet, prozator, dramaturg, eseist și critic literar, grafician și pictor, apreciat de istoricii și criticii literari din țară și din afară, membru al câtorva academii, Marin Sorescu nu poate fi uitat azi (s.n.). I-am intuit geniul încă din perioada studiilor gimnaziale, liceale

și universitare, respectându-i cu strictețe textele publicate în toate edițiile, antume și postume.”¹⁹

Nu în ultimul rând trebuie să facem precizarea că Sorescu era un om de cultură autentic. Nu s-a mulțumit să fie doar un scriitor excelent. A fost om de teatru, dar și un pictor excelent. ”*Cu mâna stângă picta și cu dreapta scria. Făcea două lucruri deodată*”, este una dintre amintirile lui Ion Sorescu, fratele lui Marin.

Volumul *Insomni*” [apărut la Editura Albatros, București, 1971] reprezintă un alt fel de jurnal de călătorie. Eseurile despre artele decorative cuprinse în acest volum sunt, de fapt, medalioane cultural-literare.

Poate cel mai frumos astfel de medalion apărut în acest volum este cel în care este evocată personalitatea complexă a lui Constantin Brâncuși.

Constantin Miu apreciază că ”*aproape toate formulările (pe numai două pagini!) pot fi considerate maxime despre omul Brâncuși, ca și despre opera acestuia.*”²⁰

De câte ori Marin Sorescu se aventurează pe potecile unui gen literar, așa cum s-a putut observa, parcurge meticulos toate etapele, deși vrea să pară inocent. În momentul în care se prezintă, cu nonșalanță, în fața cititorului, în ipostaza de romancier, trebuie să fim siguri că a trecut de stadiul de documentare, că s-a inițiat în tainele genului și știe ce are de făcut. [Mihaela Andreescu, *Marin Sorescu. Instantaneu critic*, Ed. Albatros, București, 1983, p. 18]²¹, [Gabriel Stănescu, *Interviu cu poetul Marin Sorescu*, în „*Limba și literatura română*”, nr. 4/1986, p. 46]²². Înainte de a fi scriitor, Marin Sorescu este un foarte bun cititor, așa încât cunoaște foarte bine contextul în care își plasează opera, tendințele în proza contemporană, optând pentru o anumită atitudine față de ceea ce s-a scris până la el.

Scriind, se regăsește, își regăsește obsesiile și se lasă sedus de misterul muncii literare. Scrisul este pentru Marin Sorescu un moment de grație și de bucurie intelectuală, este un moment privilegiat, după cum mărturisește într-un interviu: „*Trebuie spus că tot ce scriu, scriu cu bucurie. Actul scrisului reprezintă o degajare de bucurie, o eliberare de nenumărate tensiuni. Și asta chiar când scriu lucruri foarte grave. De aceea scriu mult și într-un evantai foarte larg.*” – ”*Un poet în stare de veghe*”, interviu realizat de [Adrian Dohotaru, publicat în „*Flacăra*”, nr. 22, 3 iunie 1983, p. 10].²³

Așa cum mărturisește, sentimentul debutului, apanaj al tinereții, îl are de fiecare dată când navighează pe apele unui alt gen literar.

Jocurile lingvistice reprezintă o modalitate de a combate clișeele verbale și automatismele limbajului, care sunt expresia schematizării gândirii. Atitudinea ludică a scriitorului vizează toate nivelele limbii: fonetic (aliterații), lexical (jocuri de cuvinte bazate pe relațiile semantice: sinonimie, antonimie, omonimie, paronimie, polisemie), morfologic (conversiunea), sintactic (jocuri privind topica

frazei). Calamburul solicită atenția cititorului, trădând volubilitatea și mobilitatea spirituală a prozatorului. Barajele psihice, provocate de anumite situații tensionate ale epocilor pe care le traversează scriitorul, sunt dizolvate sub puterea râsului și a surâsului sorescian, rezultate dintr-o atitudine ludică față de existență. Astfel, prozatorul se delimitează, prin ironie și umor, de mentalitatea rigidă, obtuză a dogmatismului unor perioade istorice dificile.

Bucuria scrisului nu este eclipsată, în cazul prozatorului Marin Sorescu, nici de evenimentele exterioare, nici de cele lăuntrice: „*Important este că am chef de scris și nu am timp să țin seama nici de laude, nici de critici*”²⁴, afirmă scriitorul într-un interviu. Doar tonalitatea diferențiază resorturile scrisului.

Bibliografie critică

În volume (selectiv):

- Andreescu, Mihaela, *Marin Sorescu. Instantaneu critic*, Ed. Albatros, București, 1983.
- Arion, George, *Interviuri*, Ed. Eminescu, București, Piața Scânteii 1, 1979.
- Bădărău, George, *Postmodernismul românesc*, Institutul European, Iași, 2007.
- Băileșteanu, Fănuș, *Marin Sorescu. Studiu monografic*, Ed. Steaua Procion, București, 1998.
- Idem, *Ironica regie la un spectacol existențial. Marin Sorescu, în Abside*, Ed. Eminescu, București, 1979.
- Călinescu, Matei, *Fragmentarium*, Ed. Dacia, Cluj, 1973.
- Căpușan Vodă, Maria, *Marin Sorescu sau despre tânjirea spre cerc*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1993.
- Ciocârlie, Corina, *Pragmatica personajului*, Ed. Minerva, București, 1992.
- Ciopraga, Constantin, *Personalitatea literaturii române*, Institutul European, Iași, 1997.
- Coroiu, Constantin, *Tinerețea lui Gutenberg*, Ed. Eminescu, București, Piața Scânteii, 1, 1982.
- Crohmălniceanu, Ovid, *Humorul grav al lui Marin Sorescu, în Pâinea noastră cea de toate zilele*, Ed. Cartea Românească, București, 1981.
- Chirilă, George, *Marin Sorescu. Între ironic și imaginar*, Ed. Viitorul Românesc, București, 2001.
- Dimisianu, Gabriel, *Romanul ironic, în Opinii literare*, Ed. Cartea Românească, București, 1978.
- Firan, Florea, *Profiluri și structuri literare, vol. II, M-Z*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 2003.
- Flămând, Dinu, *Intimitatea textului*, Ed. Eminescu, București, Piața Scânteii, 1, 1985.
- Gânscă, Crenguța, *Opera lui Marin Sorescu*, Ed. Paralela 45, Pitești, 2002.
- Ghidirmic, Ovidiu, *O nouă monografie despre Marin Sorescu, în Confruntări critice*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 2007.
- Iorgulescu, Mircea, *Scriitori tineri contemporani*, Ed. Eminescu, București, 1978.
- Livescu, Cristian, *Antipoetica lui Marin Sorescu, în Scene din viața imaginară – eseuri critice*, Ed. Cartea Românească, 1982, pp. 122-128.

Marcea, Pompiliu, *Trei dinți din față în Varietăți literare*, Ed. Scrisul românesc, Craiova, 1982. 35

Micu, Dumitru, *Poetizarea apoeticului și antipoeticului, în Limbaje moderne în poezia românească de azi. Momente și sinteze*, Ed. Minerva, București, 1986.

Manolescu, Nicolae, *Literatura română postbelică* (3 vol.), Ed. Aula, Brașov, 2001.

Idem, *Istoria critică a literaturii române*, Ed. Polirom, Iași, 2008.

Negoïtescu, I. *Scriitori contemporani*, Ed. Dacia, Cluj, 1994.

Nițescu, M., *Între Scylla și Charibda*, Ed. Cartea Românească, București, 1972.

Oprea, Alexandru, *Marin Sorescu: „Perpetuum mobile” în Incidențe critice*, Ed. Eminescu, București, 1975.

Popescu, Marian, *Chei pentru labirint. Eseu despre teatrul lui Marin Sorescu și și D. R. Popescu*, București, Ed. Cartea Românească, 1986.

Rotaru, Ion, *Marin Sorescu în O istorie a literaturii române*, vol. III, Ed. Minerva, București, 1987.

Stănescu, Gabriel, *Limba și literatura română*, nr.4, 1986, pag.48

Simion, Eugen, *Scriitori români de azi, vol. I*, Ed. Cartea Românească, București, 1978.

Idem, *Întoarcerea autorului. Eseuri despre relația creator-operă*, Ed. Cartea Românească, București, 1981.

Idem, *Timpul trăirii. Timpul mărturisirii. Jurnal parizian*, Ed. Cartea Românească, București, 1977.

Idem, *Fragmente critice, vol. I-III*, Ed. Fundația Scrisul Românesc/Univers Enciclopedic, București, 1977-1999.

Idem, *Genurile biograficului*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2002.

Stuparu, Ada, *Starea poetică a limbii române*, Ed. Aius PrintEd, Craiova, 2006.

Ștefănescu, Alex., *Istoria literaturii române contemporane. 1941-2000*, Ed. Mașina de Scris, București, 2005.

Tupan, Ana-Maria, *Marin Sorescu și deconstructivismul*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1995.

Ulici, Laurențiu, *Literatura română contemporană*, vol. I, Ed. Eminescu, 1994.

Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Ed. Paralela 45, Pitești, 2008.

În periodice (selectiv):

Andreescu, Mihaela, *Demonul prozei*, în „România literară”, 1981, nr. 34, p. 8.

Andrei, Mariana, *Teoria călătoriei între nevoie de comunicare și cheltuială de nervi*. Jurnal de Marin Sorescu, în Analele Universității din Craiova, Seria Științe Filologice, Literatură română, universală și comparată, anul XXXII, Nr. 1-2, 2010, Ed. Universitaria, pp.5-14, 36.

Arion, George, *Marin Sorescu: Viziunea viziunii*, în „Flacăra”, nr. 16, 23 aprilie, 1982, p. 8.

Avram, Vasile, *Tragismul de priveghi (Marin Sorescu. Trei dinți din față)*, în „Transilvania”, nr. 6, iunie 1977, p. 55.

Balotă, Nicolae, *Marin Sorescu sau jucătorul*, în „Familia”, nr.12, decembrie, 1998, pp. 37-47.

- Călinescu, George, *Un tânăr poet*, în „Contemporanul”, nr. 43, 23 octombrie, 1964, p. 1, 2.
- Chifor, Valentin, *Două experimente epice*, în „Familia”, nr.12, decembrie, 1998, Oradea, pp.79-81.
- Condurache, Val, *Marin Sorescu. Trei dinți din față*, în „Convorbiri literare”, nr. 9, septembrie, 1977, pp. 6-7.
- Diaconescu, Paula, *Modul aluziv în proza lui Marin Sorescu*, în „Studii și cercetări lingvistice”, nr. 2, 1987, pp. 153-164.
- Idem, Japița, în „Cuvântul libertății”, nr. 3047-3048, 19-20 februarie 2000, p. 4.
- Idem, Japița, în „Cuvântul libertății”, nr. 3061-3062, 4-5 martie 2000, p. 4.
- Dimisianu, Gabriel, *Romanul ironic (Marin Sorescu. Trei dinți din față)*, în „România literară”, nr. 20, 19 mai 1977, p. 11.
- Dur, Ion, *Marin Sorescu. Viziunea viziunii*, în „Transilvania”, nr. 8, august 1982, pp. 40-41.
- Faifer, Florin, Biografia personajului (Marin Sorescu, Trei dinți din față), în „Cronica”, nr. 21, 26 mai 1978, p. 4.
- Felea, Victor, *O aripă și-un picior*, în „Tribuna”, nr. 34, 1970, p. 2, rubrica „Cronica literară”, p. 2.
- Gânscă, Crenguța, *Arta de a fi subtil*, în revista „Familia”, nr. 12, decembrie, 1998, pp. 51-58.
- Gârbea, Horia, *Romanul trebuie să fie scurt, alert, cu acțiune simplă și puternică*, în revista „Familia”, nr. 12, decembrie, 1998, pp.105-106.
- Iliescu, Adriana, *Poet și umorist*, în „România liberă”, 3 noiembrie, 1982, p. 2.
- Mathieu Lindon, *Un roman disident*, în „Liberation”, mai 1991; apud „Tribuna”, nr. 28, 11-17 iulie 1991, p. 2.
- Manolescu, Nicolae, *Imprevizibilul Sorescu*, în revista „Familia”, nr. 12, decembrie, 1998, pp. 35-36.
- Marcea, Pompiliu, *Marin Sorescu. Trei dinți din față*, în „Scânteia”, nr 10878, 10 august, 1977, p.4.
- Mareș, Radu, *Marin Sorescu. Trei dinți din față*, în „Tribuna”, nr. 30, 28 iulie 1977, p. 3.
- Idem, *Resursele de înnoire ale romanului s-au epuizat*, în revista „Familia”, nr. 12, decembrie, 1998, pp.103-105. 37
- Moraru, Cornel, *Romanul românesc rămâne în continuare imprevizibil*, în revista „Familia”, nr. 12, decembrie, 1998, pp.106-108.
- Oprea, Nicolae, *Marin Sorescu. Trei dinți din față*, în „Argeș”, nr. 4, decembrie, 1977, p. 11.
- Pecie, Ion, *Cele trei limitări ale personajului (Marin Sorescu. Trei dinți din față)*, în „Tribuna”, nr. 31, 2 august, 1979, p. 2.
- Idem, *Zeița Nemesis și dinamica statuiilor. Scriitori și tendințe (Marin Sorescu. Trei dinți din față)*, în „Tribuna”, nr. 40, 4 octombrie, 1979, p. 3.
- Idem, *Romanul fabulă: Viziunea viziunii, de Marin Sorescu*, în „Ramuri”, nr. 7, iulie 1982, p. 3.
- Popa Mircea, *Marin Sorescu romancier*, în „Steaua”, nr. 6, iunie 1977, p. 20.

Pop, Ion, Convenția împotriva convenției (II), rubrica „Reflecții contemporane”, în „Tribuna”, nr. 2, 1971, p. 3.

Simion, Eugen, Marin Sorescu, romancier. Fragmente critice (Marin Sorescu, Trei dinți din față), în „Luceafărul”, nr. 9, 4 martie 1978, p. 4, 6.

Idem, Marin Sorescu. Viziunea vizuinii, în „Ramuri”, nr.17, 22 aprilie 1982, p.11.

Idem, Marin Sorescu, incomodul, în „România literară”, 1991, nr. 24, p. 9.

Idem, Despărțirea de Marin Sorescu, rubrica „Cronica literară”, în „Caiete critice”, 11-12 (108-109) 1996, pp. 7-11.

Soare, Gheorghe, Marin Sorescu. Trei dinți din față, în „Argeș”, nr. 2, iunie 1977, p.10.

Stănescu, Gabriel, Interviu cu poetul Marin Sorescu, în „Limba și literatura română”, rubric „Convorbiri cu scriitorii”, nr. 4/1986, p. 46.

Ștefănescu, Alex, Marin Sorescu. Trei dinți din față, în „Flacăra”, nr. 24, 16 iunie 1977, p. 8.

Îeposu, Radu G., Între uz și abuz, în „Astra”, nr. 4, aprilie 1983, p. 10.

Ungheanu, M., Marin Sorescu, Trei dinți din față, în „Luceafărul”, nr. 23, 4 iunie 1977, p. 2.

Vasile, Marian, Roman și filozofie (Marin Sorescu. Trei dinți din față), în „Ramuri” nr. 4, 15 aprilie 1977, p. 5, 12.

Vlad, Ion, Motivele romanului (la Marin Sorescu), în „Tribuna”, nr. 2, 12 ianuarie, 1978, p. 2.

Zamfirescu, Dan, Marin Sorescu în perspectivă europeană, în „Flacăra”, anul XXV, nr. 48 (1121), 2 decembrie, 1976, p. 10.

Interviuri, mărturisiri ale scriitorului Marin Sorescu:

Un poet în stare de veghe, interviu realizat de Adrian Dohotaru, publicat în „Flacăra”, nr. 22, 3 iunie 1983, p. 10.

Marin Sorescu, Omenirea la răscruce de milenii. Noutăți despre mine (Cuvânt la o întâlnire internațională), publicat în „Literatorul”, nr. 8, 24 februarie – 3 martie, 1995, p. 1, rubrica Răzlețe.

Nu numai poetul se poate defini greu, ci oricare om, interviu realizat de Dan Rotaru, publicat în „Argeș”, nr. 2, iunie 1975, p. 6.

Fiecare experiență literară nouă te întinereste, interviu realizat de Nicolae Pop, publicat în revista „Ramuri”, nr. 2 (128), 15 februarie 1975, p. 4.

Nu s-a văzut încă săpător care să fi ajuns în partea cealaltă a pământului fără să întâlnească izvorul menit să-l arunce în slavă. Viu sau mort!, interviu realizat de Dorin Tudoran, publicat în „Vatra”, nr. 2, 20 februarie 1980, p. 7, rubrica „Vatra-dialog”.

Poezia este ceea ce rămâne după ce ai scris poezie... interviu realizat de Demostene Sofron, publicat în revista „Tribuna”, nr. 29, 19 iulie 1984, p. 4, cu supratitlul Valori lirice de azi.

Mi-am dat seama încă o dată că „veșnicia s-a născut la sat”, interviu realizat de Ilie Purcaru, publicat în revista „Flacăra” nr. 3, 22 ianuarie 1982, p. 19.

Marin Sorescu, „Da, Omul. Chiar îndrăznesc să adaug: Omul și Caraimanul. Adică un lanț de piscuri”, publicat în revista „Flacăra”, nr. 8, 1 martie 1975, p. 20.

Marin Sorescu, La fața locului, mărturii despre teatrul său, publicate în revista „Luceafărul”, nr. 16, 17 aprilie 1976, p. 1, 8.

Încerc o satisfacție deosebită să descopăr talente, interviu realizat de Elena Ștefănescu, publicat în „Scânteia tineretului. Supliment literar-artistic”, nr. 11, 11 martie 1984, p. 10. și nr. 12, 18 martie, p. 10., sub genericul: Dialog între generații

Valorile, marile valori se aleg, când e cazul, de la sine, dialog consemnat de Mihai Ungheanu, sub genericul: Orientări și modalități literare contemporane, la rubrica Convorbirile Luceafărului, publicat în „Luceafărul”, nr. 19, 13 mai 1989, p. 3, 6.

Surse electronice

Buta Veronica, Poezie și ironie – Geo Dumitrescu și Marin Sorescu, salvat de pe http://www.upm.ro/facultati_departamente/stiinte_litere/conferinte/situl_integrare_europeana/Lucrari2/Veronica%20Buta_mures.pdf, 5 martie 2011.

Diaconescu, Romulus, Marin Sorescu în posteritate, în „Gazeta de Sud”, ediția din 2 martie 2002, p. 2, articol salvat de pe <http://www.gds.ro/Opinii/2002-03-02/Marin+Sorescu%2C+in+posteritate>, 1 februarie 2008.

Marin Sorescu în dialog cu George Pruteanu, interviu cu titlul „În zorii creierului nostru”, publicat în revista „Cronica”, nr. 8, februarie 1986, preluat de pe internet, http://www.pruteanu.ro/204_dialoguri/1986-02_sorescu.htm, 26 ianuarie, 2011.

Pruteanu George, Farmecul buf, în Convorbiri literare, nr. 4, 20 apr. 1987, salvat de pe <http://www.pruteanu.ro/CroniciLiterare/0-87-04-20sorescu-lil.htm>, 3 ianuarie 2011.

Pruteanu George, Don Quijote și Columb se joacă de-a vampirul, în Magazin, nr. 804, 3 martie 1973, salvat de pe <http://www.pruteanu.ro/CroniciLiterare/0-73-03sorescu.htm>, 9 septembrie 2011.

Ștefănescu Alex., La o nouă lectură: Marin Sorescu, în România literară, nr 48, 2001, salvat de pe http://www.romlit.ro/marin_sorescu, 3 ianuarie 2011.

SubPământ de Mihaela Michailov.

Efectele postindustrializării în societatea românească de tranziție

Drd. HORGHIDAN-ANGHEL Elena

Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

Abstract: *Mihaela Michailov, playwright and theatre critic, develops through her artistic projects, plays and theatre shows that have as their main focus the issues of romanian contemporary society (rasism, discrimination, postindustrialization and other issues related to disadvantaged social categories) issues that seem to be related to the indifference of the government and the authorities that do not take responsibility for them, as the playwright observes in her plays. The play SubPământ was developed starting from a series of workshops and interviews with real characters who live in the cities of Valea Jiului (miners, their wives and their children, mine gatekeepers, or people who live of stealing from the mins)- characters who were deeply affected by the changes that came with the Romanian Revolution. The play looks at the life, economic and professional situation of miners in the postindustrial era and discovers a strongly disadvantaged social category whose problems are ignored and no one responsible is trying to find any solution. Using „verbatim” as a way of creation, the actors of the show speak the exact words of the real characters . The play „SubPământ” catches a glimpse of a world in which involution, uprooting, failure and political manipulation build an image of a world on the brink of dezaster.*

Keywords: *political theatre, social theatre, playwrighting, comunism, verbatim.*

Căderea industriei în România a venit odată cu extirparea regimului comunist iar unele dintre efectele dezindustrializării au fost disponibilizările și exodul forței de muncă în străinătate. Căderea industriei socialiste a afectat o mare parte din orașele din România, printre care și orașele miniere din Valea Jiului. După căderea regimului comunist în România au rămas multe categorii sociale despre a căror probleme nu se amintește și nimeni nu a încercat să găsească soluții. „Minerii sunt una dintre aceste categorii – o categorie demonizată în România ultimelor decenii. E vorba de o clasă socială cu o involuție dureroasă: de la admirația declarată a statului comunist față de ei, după

ce minerii au fost manipulați și folosiți fără scrupule pentru a consolida un regim postsocialist fățarnic, azi ei au „dispărut” cu totul din conștiința socială.”²⁴⁸

Una din direcțiile clare ale teatrului românesc o reprezintă zona socială pe care artiștii din România încearcă să o dezvolte vorbind în textele și spectacolele lor despre hibeile cu care se confruntă România postcomunistă. „Grupul Mihaela Michailov, David Schwartz&Co. dezvoltă o practică teatrală cu clare motivații politice, o analiză necesară a unei problematice sensibile social care evoluează pe fondul unei indiferențe depline a autorităților, care nu-și asumă vreo responsabilitate față de degradarea unor întregi comunități. Ceea ce a identificat această generație cu o uimitoare acuratețe este că societatea românească se află încă într-un stadiu de infantilitate din punctul de vedere al responsabilizării sociale și are nevoie de ghidaj pentru a depăși această fază.”²⁴⁹

Mihaela Michailov, dramaturg și critic de artele spectacolului, dezvoltă în proiectele sale artistice, spectacole concentrate pe problemele societății contemporane, probleme care așa cum pare că identifică dramaturgul, evoluează permanent pe fondul unei indiferențe ale autorităților care nu își asumă responsabilitatea față de comunitățile defavorizate.

Textul piesei și al spectacolului *SubPământ* a fost creat în perioada septembrie 2011 – aprilie 2012 în cadrul proiectului *Teatrul SubPământ. Valea Jiului după 1989*, pornind de la o serie de ateliere și interviuri cu personajele care trăiesc în orașele din Valea Jiului: minerii, soțiile minerilor, copii, paznicii de mină, oameni care trăiesc din furtul de cărbune, oameni afectați de schimbările politice și sociale care au avut loc după revoluția din 1989. Piesa analizează viața, situația economică și profesională a minerilor în perioada postindustrială și descoperă o categorie socială profund defavorizată a cărei probleme sunt ignorate și nimeni nu încearcă să găsească soluții.

Spectacolul *SubPământ* a fost coordonat de Mihaela Michailov și David Schwartz și realizat cu ajutorul artiștilor Bobo Burlăcianu, Adrian Cristea, Alice Monica Marinescu, Katia Pascariu, Alexandru Potocean, Andrei Șerban.

Folosind metoda *verbatim* („care presupune reproducerea cu fidelitate nu doar a cuvintelor persoanelor intervievate în cadrul documentării, ci și tipul de rostire, a idiosincraziilor gestuale, etc.”²⁵⁰) piesa *SubPământ* surprinde o lume în care involuția, dezrădăcinarea, ratarea și manipularea comunității construiesc imaginea unei lumi aflate la limita dezastrului.

²⁴⁸ Modreanu, Cristina, *Fluturele gladiator. Teatru politic, queer&feminist pe scena românească*, Ed. Curtea Veche, 2016, București, p. 95

²⁴⁹ Modreanu, Cristina, *Fluturele gladiator. Teatru politic, queer&feminist pe scena românească*, Ed. Curtea Veche, 2016, București, p. 97

²⁵⁰ Popovici, Iulia, „Elefantul din camera. Ghid despre teatrul independent din România”, Ed. Idea Design&Print, 2016, Cluj-Napoca, p. 98

Teatrul SubPământ. Valea Jiului după 1989 este un proiect de observație și analiză a existenței cotidiene a unor comunități afectate decisiv de schimbările politice și sociale care au avut loc începând cu anii '90. Proiectul își propune să documenteze situația economică, viața și munca minerilor în post-socialism. *Teatrul SubPământ* este un proiect de reconstrucție performativă a poveștilor-document care fundamentează istoria comunităților din Valea Jiului, aflate la limita dintre supraviețuire, migrație, dispariție și posibilă reconstrucție.”²⁵¹

Textul are o mare încărcătură emoțională prin prisma faptului că îi pune pe spectatori în fața unei realități pe care puțini o cunosc și din acea categorie, majoritatea o ignoră. Oameni care au de întreținut familii și aleg să rămână într-o țară unde autoritățile nu le asigură nimic în situația pierderii locului de muncă. „În *SubPământ*, viața minerilor din Valea Jiului a constituit subiect de *observație cotidiană și analiză critică* pentru regizorul David Schwartz, dramaturgul Mihaela Michailov și fotograful Vlad Petri. Spectacolul rezultat se construiește din monoloagele unor personaje reale (unele rezultă din mai multe persoane) ale căror povești sunt dramatizate fără a fi alterate. Personajele sunt puse într-o scenografie creată ad-hoc din elemente de recuzită (o tablă pe care este scris numele și un detaliu de spațiu) și sunete brute rezultate din lovirea obiectelor din scenă.”²⁵²

„Am încercat să aducem în spectacolul *SubPământ* ceva din atmosfera orașelor în care ne-am documentat, frânturi din dialogurile pe care le-am auzit pe străzi, stări pe care le-am trăit. În Uricani, un oraș din Valea Jiului în care ai senzația că timpul se scurge cu pipeta, sufocat de un prezent tot mai greu de trăit, un oraș în care pe stradă vezi bunici triști și nepoți captivi în așteptarea părinților plecați la muncă în străinătate, un locuitor mi-a spus: „Aici a fost ce-a fost cât a fost și dup-aia n-a mai fost“.”²⁵³

Documentarea spectacolului scoate la iveală faptul că în Valea Jiului oamenii nu mai au speranță, iar încrederea într-un viitor mai bun nu există. Într-un oraș în care timpul pare că stă în loc, în care oamenii simt că sunt prea mici ca să își poată spune povestea Mihaela Michailov și echipa spectacolului au reușit să aducă un strop de speranță într-un loc uitat de lume.

Piesa *SubPământ* este o rememorare a istoriei comunităților minerești, un muzeu în care operele de artă sunt reprezentate de poveștile personale ale unei comunități care a trecut prin transformările sociale de după 1989, prin degradarea imaginii muncitorului în postsocialism: mineri, lideri de sindicat, femei care au

²⁵¹ Preluat de pe <https://teatrusubpamant.wordpress.com/>

²⁵² Stoica, Oana, *Teatrul comunității*, Dilema Veche, nr. 446, 30 august – 5 septembrie 2012, preluat de pe <https://dilemaveche.ro/sectiune/arte-performative/articol/teatrul-comunitatii>

²⁵³ Michailov, Mihaela, *Tata a lucrat în mină. Mina e un iad. Tata e acum șomer*, Dilema Veche, nr. 576, 26 februarie – 4 martie 2015 preluat de pe <https://dilemaveche.ro/sectiune/tema-saptamanii/articol/tata-a-lucrat-in-mina-mina-e-un-iad-tata-e-acum-somer>

inițiat diferite tipuri de afaceri – cofetării, fast-food-uri, pensionari, ziariști, persoane care trăiesc din furtul de fier vechi și care ajung să facă ani de pușcărie pentru câțiva saci de fier, bodyguarzi la mină, copii.

„Ce documentăm nu e doar ce s-a întâmplat. E și ce-ar fi putut să se întâmple. Sau ce n-avea cum să aibă loc. E posibilitate, previzibilitate, prezent palpabil și postcotidian. E împlinirea și eșecul unor vise. E reconstrucția unor povești personale și comunitare conflictuale, complementare, convergente, adevărate și ficționale. E vizitarea și abandonul istoriei recente oficiale în favoarea istoriilor de viață nespuse și nesupuse puterii care scrie varianta convenabilă a narațiunii sistemului. E realitate și deopotrivă ficționalizare a unei realități fragilizate de trecerea timpului. E întâlnirea cu trecutul din perspectiva prezentului care lansează interogații viitorului.”²⁵⁴

Piesa *Subpământ* este un eseu despre viața oamenilor din Valea Jiului, despre tradiții, despre speranțe, despre dezamăgiri, despre moarte, despre viață, despre faptul că oamenii nu au curaj să acționeze, despre disponibilizări șomaj și vise care nu ajung niciodată să se împlinească.

Piesa se construiește pornind de la imaginea unui muzeu al amintirilor, al acceptării și al involuției unei clase lipsite de perspectivă și ajutor din partea autorităților. Unul dintre primele personaje care apare în spectacol este doamna Marieta Bojoc cea mai vârstnică locuitoare a Văii Jiului, o văduvă care nu vorbește decât dacă este întrebată și care reprezintă imaginea unui om care își găsește încă forța să meargă înainte deși viața nu a fost prea blândă, iar prezentul este dureros, din cauza sărăciei care i-a înrăit pe oameni. „,: Am apucat un pic din bine. A fost ce-a fost cât a fost și dup’ aia n-a mai fost!”²⁵⁵

În Valea Jiului majoritatea bărbaților au lucrat la mină, meseria de miner fiind transmisă din generație în generație, ca o tradiție de familie, o moștenire din tată în fiu. Așa a fost și pentru Marin Petru minerul salvator, unul din personajele textului *Sub pământ*. „Tata a fost miner, dar toți am lucrat la mină: tata a lucrat la mină, eu și frații mei am lucrat la mină – toți am ieșit la pensie de la mină... toți trei.”²⁵⁶ Pentru cei care lucrau în mină, ideea morții era iminentă, minerii care intrau în mină nu știau dacă vor mai ieși, trăiau în permanență cu gândul că odată intrați orice se poate întâmpla. „La noi sunt niște versuri care spun că deasupra minerilor nu este cer. Intra în mină, dar nu se știe niciodată dacă vor ieși – vii, morți, asta-i cea mai mare teamă a soțiilor de miner.”²⁵⁷ Simplitatea cu care

²⁵⁴ Michailov, Mihaela, *Tata a lucrat în mină. Mina e un iad. Tata e acum șomer*, Dilema Veche, nr. 576, 26 februarie – 4 martie 2015 preluat de pe <https://dilemaveche.ro/sectiune/tema-saptamanii/articol/tata-a-lucrat-in-mina-mina-e-un-iad-tata-e-acum-somer>

²⁵⁵ Textul piesei *Sub pământ*, coordonat de Mihaela Michailov, text trimis pe e-mail de către autoare, p. 94

²⁵⁶ Textul piesei *SubPământ*, coordonat de Mihaela Michailov, text trimis pe e-mail de către autoare, p. 97

²⁵⁷ Ibidem p. 100

vorbește personajul Marin Petru și detașarea aparentă pe care o are față de moarte demonstrează faptul că moartea devine un lucru atât de obișnuit atunci când te întâlnești cu ea zilnic, încât nimic nu te mai poate impresiona.>

„La acțiunile la care am participat n-am găsit viu pe nici unu. Și... greu e de descris cum arătau: arși, carbonizați, îndoșiți, suciți, capul turtit ca și o cutie de conservă.”²⁵⁸ Ceea ce a surprins dramaturgul în text este imaginea clară a unor oameni care nu au vrut să se desprindă de țara lor, chiar dacă viața pe care au fost nevoiți să o ducă nu a fost ușoară, tot timpul au trăit cu gândul că nicăieri nu este mai bine ca acasă în țara lor. „Marin Petru: Și pe urmă, am avut și am foarte mulți preteni, și mi-e foarte greu să plec în altă parte. Eu aici am crescut, aici am copilărit, aici am terminat șapte clase, de-aici am ieșit la pensie, nu mă pot eu despărți de Aninoasa!”²⁵⁹

În orașele miniere oamenii au trebuit să se descurce, au fost nevoiți să se reinventeze. Laura Popa este unul dintre personajele textului *SubPământ* care a încercat să își construiască propria afacere în speranța că va reuși să scape de greutățile vieții. Laura Popa își deschide un *fast-food* în Petrila și visează la o viață mai bună și speră ca într-o zi să plece din Petrila:

„Mă văd altundeva, dar cred că tot aici o să rămân. Poate sunt pesimista dar cred că tot aici o să rămân. Ar trebui să am un noroc foarte mare – eu știu - să mi se întâmple ceva, ca să pot să reușesc să plec de-aici. Așa, dac-aș putea să plec, mi-ar plăcea foarte mult Deva, și ca oraș, ca primar și tot. Cred că acolo aș reuși mult mai bine. Înainte era mai ușor să visez că o să plec, acum e mai greu. O dată ce AICI ai casă, aici ai tot, nu-ți permiți să zici, gata, de mâine mă duc acolo. Nu mai vrei să schimbi nimic. Copiii mei probabil c-or să plece de-aici, c-aici nu cred să aibă vreun viitor.”²⁶⁰

Oamenii pe care perioada de tranziție i-a prins la vârsta maturității încă sunt cuprinși de o oarecare nostalgie pentru vremurile trecute care ofereau totuși, într-o mare de rău, și puțin bine, ceea ce perioada de așa zisă libertate îi constrânge și îi limitează mai mult decât o făcea regimul comunist.

„Laura Popa: Acuma nu sunt de acord cu regimul Ceaușescu – și n-am fost de acord, dar Valea Jiului s-a schimbat foarte mult în rău de când cu așa-zisa democrație, cum o înțelege fiecare. Înainte, cât de cât, concediile se puteau face, la mare, la munte, fiecare cum alegea. Acuma s-a terminat absolut tot. Primul val de disponibilizări de la mină a creat un haos total, pentru că s-au dat niște bani, destui de mulți, la care omul, când s-a văzut – majoritatea aici sunt oameni simpli, veniți de la țară, din zone mai îndepărtate și – i-au tocat, pe cine știe ce. Unii au început mici afaceri care după primele luni s-au terminat și au ajuns aproape muritori de foame. În mină s-au mai făcut și angajări... mai pe barbă, pe

²⁵⁸ Ibidem p. 97

²⁵⁹ Ibidem p. 99

²⁶⁰ Ibidem p. 101

nepotisme, ce să zic... astea sunt „criteriile”. Pe urmă ruină totală.”²⁶¹

Mihaela Michailov surprinde în piesa *SubPământ* o zicală pe care locuitorii Văii Jiului o folosesc ca pe o urare de bun venit pentru cei care ajung acolo „dacă bei apă din Vale, tu nu vei mai pleca niciodată”²⁶², dar pentru cei care vin în Vale din alte regiuni ale țării această vorbă se transformă într-un blestem, oamenii odată ajunși nu au mai reușit să plece și au transformat locul în care credeau că nu vor supraviețui în propria casă.

Căderea industrie a dus la disponibilizări masive în toată țara, orașele miniere fiind profund afectate de acest lucru. În anul 1997, 20.000 de mineri au fost concediați așa cum ne prezintă dramaturgul prin prisma personajului Ion Telcea. Majoritatea celor disponibilizați au plecat din țară pentru a găsi un trai mai bun. „Ion Telcea: Și acum toate-s împrăștiate, nu știm ce-o să facem, vă dați seama... stresu', stresu' pe om. Mai am cinci ani până la pensie, vă dați seama, e mult. Mi-e frică să nu îmi pierd locul de muncă. Nu am familie numeroasă, un copil și nevasta atât, da-i greu. La 40 de ani să îți pierzi locul de muncă, s-o iei de la capăt, de la început... M-aș adapta oriunde, dar acum vă dați seama, să te duci la patron să lucrezi pe ce sau cât, că ăla poate să îți zică: „azi vii”, și poate mâine nu mai poți veni, că a venit domnu' sau domnu' sau domnișoara, și la revedere, face altcineva munca ta. Dacă ar fi să mai ție măcar cinci, șase ani mina, ca să ne apropiem cât de cât de pensie. Sunt care sunt mai tineri decât noi, au nouă, zece ani. Cu speranța trăim.”²⁶³

Michailov surprinde în textul *SubPământ* imaginea minerilor salvatori la Mineriada din 1990 de la București, imagine care s-a alterat odată cu trecerea timpului. „Și da... la mineriadă, în '90, am fost în București, am mers, ș-am făcut ce trebuia să facem. Ni s-a cerut să facem ordine, ș-am făcut. Noi n-am plecat de guri-căscate. Noi am luptat ca lumea să stea în scaun. În companie sunt salarii destul de mari, noi avem salarii destul de mici, ăștia care muncim și e greul pe noi. Noi ne-am luptat, cum ar fi, pentru ei, nu pentru noi, pentru prostime, pentru omul de rând, omul de jos, ci pentru cei care sunt puși mai sus. Minerul nu să duce nicicând de capul lui, el e exact ca o oaie. Ați văzut într-o turmă: capra se duce prima, oile după ea. N-a zis domnu' Miron Cosma: „haide”. A fost telefon de la București: „alo! Veniți că nu se mai poate!”. Și când am ajuns, ne-au mulțumit frumos, și am plecat frumos.”²⁶⁴

În Valea Jiului oamenii luptă pentru supraviețuire, paznicii de mină închid ochii în fața ilegalității din milă față de cei care fură pentru a putea supraviețui sau pentru a se proteja în fața celor care ar putea să îi atace în drum spre casă. În

²⁶¹ Ibidem p. 100

²⁶² Ibidem p. 103

²⁶³ Ibidem p. 102

²⁶⁴ Ibidem p. 104-105

textul *Subpământ* lupta pentru supraviețuire este dată între Vali Oancea (paznic la mină): „Îi știm pe toți care fură, dar dacă vine polițistul și te-ntreabă: „îl știi?”, tu zici – „nu”. Că ți-e frică. Te-a așteptat, ți-a dat una după un perete și-ai picat. Și-or existat agenți de pază care or luat rozete în ochi și pumni în cap.”²⁶⁵ și Maria Ciundrea care se încălzește din cărbunele pe care-l fură de la mină „**MARIA:** Dar cu ce să trăiască lumea? Cu ce dacă aici e viața grea? Aici mori de foame ca câinii. De-aia am zis să-i caut la bărbată-miu loc de muncă. Că n-ai cu ce trăi. Aici e lumea rea. Aici nu ți-ar da nimeni o coajă de pită. Dar ia cere pentru băutură, să vezi cum toți îți dau. Deci nimenea nu te-ajută. Asta-i viața noastră!”²⁶⁶

Textul *SubPământ* se încheie cu un exercițiu de imaginație al copiilor din Valea Jiului, despre cum va arăta viitorul. „Desenele copiilor și felul în care ei își proiectează viitorul sunt partea de deasupra pământului.”²⁶⁷ Copii vorbesc despre un trecut rece și fără lumină („Acolo e o muncă grea. Cobori atâția metri sub pământ cu un lift învelit în piatră. Era urât fiindcă era frig, nu prea aveam lumină decât niște lămpi și pământul nu prea era solid.”²⁶⁸), despre un prezent incert, urât și nesigur și despre un viitor care ar putea fi mai bun și mai frumos.

„CRINA: Cum va arăta lumea în viitor?

ANDREI: Într-o zi, nu peste mult timp, eu o să fiu primar aici. Si o sa fac totul albastru: blocuri turn cu piscine suspendate albastre, trotuare albastre, magazine numai albastre. Și o să fac și un muzeu cu un teren de fotbal albastru, și-o să-l chem pe Messi să joace la mine pe teren.

CRISTI: Toți locuitorii o sa aibă o casa a lor, cu grădină și două etaje, și pădure ca să fie verdeață și să aibă toți oamenii loc. Nimeni n-o să mai fie supărat de nimic pentru că nimeni n-o să mai știe pe nimeni.

CRINA: N-o sa mai fie niciun om aici. O să mai fie doar copii mai șmecheri decât cei din zielele noastre și poate doar câteva, puține, locuri de muncă. În rest, nimic.

ANCA: Nu mai știu cum o sa fie lumea în viitor, dar cred că bună.”²⁶⁹

Mihaela Michailov surprinde la finalul piesei cele două lumi care se întrepătrund la limita supraviețuirii, cea a adulților care luptă pentru supraviețuire și pentru asigurarea unui trai decent familiei și lumea copiilor care cred că ei sunt viitorul și pot reclădi Valea Jiului în nuanțe de albastru(culoarea salopetelor minerilor). Scena finală este emoționantă din perspectiva în care greutățile pe

²⁶⁵ Ibidem p. 106

²⁶⁶ Ibidem p. 106

²⁶⁷ Modreanu, Cristina, *Fluturele gladiator. Teatru politic, queer&feminist pe scena românească*, Ed. Curtea Veche, 2016, București, p. 99

²⁶⁸ Textul piesei *Sub pământ*, coordonat de Mihaela Michailov, text trimis pe e-mail de către autoare, p. 116

²⁶⁹ Ibidem p. 119

care adulții le-au avut de întâmpinat în perioada comunistă și pe tot parcursul instalării democrației în România se reflectă în reprezentările copiilor care alternează inocența și optimismul specific vârstei cu neputința de a crea un viitor lipsit de cuvântul care definește cel mai bine Valea Jiului – mina.

Nevoia artiștilor de a aduce în atenția publicului teme de actualitate s-a intensificat în spațiul cultural românesc veșnic în tranziție după anul 2000: despărțirea de comunism, complexul vinovăției, manipularea politică, conflictul dintre generații, sunt doar câteva din obsesiile tematice ce conturează programul estetic al dramaturgiei românești postcomuniste.

Bibliografie

Corpus

Michailov, Mihaela; Schwartz, David, *SubPământ*, text trimis de autori prin corespondență electronică (nepublicat)

Studii și articole

Modreanu, Cristina, *Fluturele gladiator. Teatru politic, queer&feminist pe scena românească*, Ed. Curtea Veche, 2016, București

Michailov, Mihaela, *Tata a lucrat în mină. Mina e un iad. Tata e acum șomer*, Dilema Veche, nr. 576, 26 februarie – 4 martie 2015 preluat de pe <https://dilemaveche.ro/sectiune/tema-saptamanii/articol/tata-a-lucrat-in-mina-mina-e-un-iad-tata-e-acum-somer>

Stoica, Oana, *Teatrul comunității*, Dilema Veche, nr. 446, 30 august – 5 septembrie 2012, preluat de pe <https://dilemaveche.ro/sectiune/arte-performative/articol/teatrul-comunitatii>

Popovici, Iulia, „Elefantul din camera. Ghid despre teatrul independent din România”, Ed. Idea Design&Print, 2016, Cluj-Napoca
<https://teatrusubpamant.wordpress.com/>